

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΙΖ' ΑΙΩΝΟΣ

Ἡ διὰ τῆς Ἀναγεννήσεως συντελεσθεῖσα ἀπαλλαγὴ τῶν πνευμάτων ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς παραδόσεως, ἡ νέα περὶ κόσμου παράστασις καὶ ἡ ἐπὶ νέων βάσεων θεμελίωσις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἔσχον ὡς ἀποτέλεσμα σειρὰν ὄλην φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἅτινα συνηρολόγησαν τὰς νέας ἀντιλήψεις καὶ ἐπόψεις εἰς γενικὰς περὶ τῶν ὄντων θεωρίας. Τὰ συστήματα ταῦτα εἶνε ἡ διαρχία τοῦ Καρτεσίου, ὁ ὕλισμὸς τοῦ Χόββες, ὁ μονισμὸς τοῦ Σπινόζα καὶ ὁ μεταφυσικὸς ἰδανισμὸς τοῦ Λεϊβνιτίου. Παρὰ τὴν διαφορὰν αὐτῶν καὶ τοῦ χαρακτηῆρος τῶν φορέων αὐτῶν, ἐμφανίζουσι τὰ φιλοσοφήματα ταῦτα πολλὰ κοινὰ πρὸς ἀλληλα γνωρίσματα, διὰ τῶν ὁποίων ἀποκαθίσταται ἡ διὰ τῆς Ἀναγεννήσεως διασπασθεῖσα ἐνότης τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως. Ἡ ἐνότης αὕτη ὀφείλεται πρὸ πάντων εἰς τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν ἀποκτᾷ διὰ τὴν φιλοσοφίαν ἢ μαθηματικὴν φυσικὴν. Ὅλοι σχεδὸν οἱ φιλόσοφοι τῆς περιόδου ταύτης ἀσχολοῦνται περὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς φύσεως, μερικοὶ μάλιστα, ὡς ὁ Καρτέσιος καὶ ὁ Λεϊβνίτιος, καὶ προάγουσιν αὐτὴν σημαντικῶς. Ἡ μαθηματικὴ φυσικὴ χρησιμεύει, ἔνεκα τῆς γονιμότητος τῶν πορισμάτων αὐτῆς καὶ ἔνεκα τῶν ἀναμφισβητήτων αὐτῆς προόδων, ὡς πρότυπον τῆς ἐπιστημονικῆς καθόλου ἐρεῦνης. Ἡ μέθοδος αὐτῆς μεταφέρεται

διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὸ πεδῖον τοῦ πνεύματος. Τὸ πρόβλημα τοῦτο τῆς μεθόδου ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον κοινὸν γνώρισμα τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τοῦ Καρτεσίου μέχρι τοῦ Καντίου. Τῆς γνώσεως τῆς φύσεως καὶ τοῦ κόσμου ἐν γένει δέον νὰ προηγηθῆται ἡ ἔρευνα τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, ὃ δὲ καθορισμὸς καθολικῶς ἰσχυροῦσης μεθόδου, ἣτις διέπει τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, διακρίνει τὸν αἰῶνα τοῦτον ὡς καὶ τὸν ἐπόμενον ἀπὸ τῶν προηγουμένων. Πρὸς τὸν καθορισμὸν τοῦτον ὡς ὑπόδειγμα χρησιμεύει ἡ μαθηματικὴ γνῶσις. Ἡ γεωμετρία κατορθώνει νὰ συγκροτήσῃ ὀλόκληρον ἐπιστημονικὸν σύστημα διὰ συνεχοῦς σειρᾶς ἀποδείξεων ἀφορμωμένη ἀπὸ ἐσχάτων σαφῶν ἐννοιῶν καὶ ἀξιωμάτων. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἀναζητῶνται πανταχοῦ τὰ ἐσχάτα ἀναμφισβήτητα ἀξιώματα καὶ αἱ ἐσχατοὶ ἀδιάλυτοι ἐννοιαί. Τῇ βοήθειᾳ αὐτῶν εἶνε ἔπειτα δυνατὴ ἡ σαφὴς καὶ ἐναργὴς γνῶσις τῶν ἀντικειμένων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται τὰ ἀξιώματα καὶ αἱ ἐννοιαὶ ἐκεῖναι, ἄλλαις λέξεσιν εἶνε δυνατὴ ἡ ἀλήθεια, διότι ἡ φύσις αὐτῆς ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν ἐνάργειαν. Πρὸς τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν ἐνάργειαν ταύτην δέον νὰ κατατείνῃ καὶ ἡ φιλοσοφία, σκοπὸς τῆς ὁποίας εἶνε κατὰ ταῦτα ἡ ἀποτελέσις σαφοῦς καὶ ἐναργοῦς εἰκό- νος τῆς πραγματικότητος, ἡ ὁποία περιλαμβάνει οὐ μόνον τὰ ὄντα καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ τὸν πνευματικὸν κόσμον, τὸν θεὸν καὶ τὴν ψυχὴν. Τὰ ἐσχάτα στοιχεῖα τῆς πραγματικότητος ταύτης, τὰ σαφῶς καὶ εὐκρινῶς καθοριστὰ καὶ διακριτὰ ἀπ' ἀλλήλων, καλεῖ ἡ φιλοσοφία αὐτὴ οὐσίας. Αὗται εἶνε τὸ πραγματικὸν καὶ οὐσιῶδες, τὸ πρᾶγμα καθαυτό, ἐκ τῆς συνθέσεως δὲ αὐτῶν ἀποτελεῖται ἡ πραγματικότης. Ἡ γνῶσις αὐτῶν ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν ἀμοιβαίων αὐτῶν σχέσεων καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας αὐτῶν. Εἰς τὴν φύσιν αὐτῶν εἰσδύομεν διὰ τῆς ἀναλύσεως, ἐξ αὐ-

τῶν δὲ δυνάμεθα ἔπειτα νὰ ἀνασυγκροτήσωμεν διὰ τῆς συνθέσεως τὸν κόσμον. Μία ἐξ αὐτῶν εἶνε καὶ ὁ θεός, ὅστις διακρίνεται ὡς ἡ ἄπειρος οὐσία ἀπὸ τῶν λοιπῶν, αἰτινες εἶνε πεπερασμένοι. Ἡ μεταξὺ ἀπείρου καὶ πεπερασμένου σχέσις, τὸ πρόβλημα τῆς ἐκ τοῦ ἑτέρου παραγωγῆς τοῦ ἑτέρου, ἀπασχολεῖ καὶ τὴν φιλοσοφίαν ταύτην. Ἄλλ' ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως, ἣτις τὰ πράγματα ταῦτα συνελάμβανε διὰ τοῦ συναισθήματος μόνον καὶ ἐπεζήτει νὰ κατανοήσῃ τῇ βοήθειᾳ ἀπλῶν ἀναλογιῶν, πειρᾶται ἡ φιλοσοφία αὕτη νὰ ἀναγάγῃ αὐτὰ εἰς σαφεῖς καὶ ἑναργεῖς ἐννοίας. Ἡ πίστις αὐτῆς εἰς τὴν ὑπαρξιν τῆς οὐσίας καὶ εἰς τὸ κῦρος τῶν ἀξιωμάτων καὶ τῶν ἐσχάτων ἐννοιῶν εἶνε ἀπεριόριστος. Μόλις κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα ἀμφισβητεῖται τὸ κῦρος αὐτῶν καὶ καταβάλλεται προσπάθεια ὅπως καθορισθῶσι τὰ ὅρια τῆς γνώσεως διὰ τοῦ ἐλέγχου αὐτῆς. Παρὰ τὴν ἐννοιαν τῆς οὐσίας μεγάλην σημασίαν κέκτηται ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ ἡ ἐννοια τῆς συνειδήσεως, διὰ τῆς ὁποίας λαμβάνει νέαν μορφήν τὸ πρόβλημα τῆς ψυχῆς καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν θεόν. Ἡ ταύτισις τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν συνείδησιν, τ.ἔ. πρὸς τὸ συνειδητόν, νοοῦν καὶ βουλόμενον ἐγώ, συντελεῖται τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου, χρησιμοποιεῖται ὅμως καρποφόρος τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας τῶν νεωτέρων χρόνων. Δι' αὐτῆς ἡ μεταξὺ ψυχῆς καὶ σώματος ἀντίθεσις μεταβάλλεται εἰς ἀντίθεσιν μεταξὺ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἐκτὸς ἡμῶν κόσμου. Οὕτω τὸ μεταφυσικὸν πρόβλημα τῆς μεταξὺ ψυχῆς καὶ σώματος συναρτήσεως καθίσταται κατ' ἀνάγκην γνωσιολογικόν. Ζητεῖται δηλαδὴ κατὰ ποῖον τρόπον ἡ νοοῦσα συνείδησις εἶνε δυνατὸν νὰ γνωρίσῃ τὸν ἐκτὸς τῆς συνειδήσεως κόσμον.

Ἡ ἰδέα τῆς μαθηματικῆς μεθόδου καὶ ἡ ἐννοια αὕτη

τῆς συνειδήσεως ἐκφράζονται καὶ διατυποῦνται σαφῶς τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Καρτεσίου, ὅστις θεωρεῖται διὰ τοῦτο ὡς ὁ κυρίως ἰδρυτὴς τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας.

Ο ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΑΡΤΕΣΙΟΥ

Ὁ *Ρενᾶτος Καρτέσιος* (1596-1650) ἐξεπαιδεύθη εἰς μίαν ἐκ τῶν περιφημοτέρων σχολῶν τῶν χρόνων του. Καίπερ ἔχων ὡς διδασκάλους πεφημισμένους σοφοὺς δὲν εὗρισκεν ἱκανοποίησιν εἰς ὅσα διδάσκονται παρ' αὐτῶν, ὡς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ: «Ἐκ παιδικῆς ἡλικίας, γράφει, ἀνετράφην μελετῶν καὶ ἐπειδὴ διεβεβαιούμην ὅτι τῇ βοηθείᾳ βιβλίων θὰ ἀποκτήσω σαφῆ καὶ ἀσφαλῆ γνῶσιν ὅλων τῶν πραγμάτων, ὅσα εἶνε ἀναγκαῖα εἰς τὴν ζωὴν, ἐφλεγόμην ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ γνωρίσω τὰς πηγὰς ταύτας, ἀλλ' ὅτε ἐπεράτωσα τὰς σπουδὰς μου, μετὰ τὰς ὁποίας γίνεται τις συνήθως δεκτὸς εἰς τὸν κύκλον τῶν σοφῶν, μετέβαλον ἐντελῶς γνώμην περὶ τούτου. Συνησθάνομην ἑμαυτὸν ὑπὸ τόσων ἀμφιβολιῶν καὶ πλανῶν βεβαρημένον, ὥστε ἐνόμιζον ὅτι οὐδὲν ἀπεκόμισα κέρδος ἐκ τῆς προσπαθείας πρὸς ἀπόκτησιν γνώσεων, εἰ μὴ ἔξαιρέσει τις τὸ πολὺ τὸ γεγονός ὅτι ἐδιδάχθην νὰ διαγιγνώσκω καλύτερον τὴν ἰδίαν μου ἀμάθειαν». Αἱ μακροχρόνιοι αὐτοῦ σπουδαὶ δὲν ἴσχυσαν ὅπως ὀδηγήσωσιν αὐτὸν εἰς περιεκτικὴν καὶ ἐνιαίαν κοσμοθεωρίαν καὶ ὅπως παράσχωσιν εἰς αὐτὸν γνῶσιν τῆς ζωῆς. Συνετέλεσαν μόνον εἰς τὴν πιστοποίησιν τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ φιλοσοφία οὔτε ἐν ἐκ τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπησχόλησαν αὐτὴν ἐκάστοτε, ἠδυνήθη νὰ ἀνυψώσῃ ποτὲ ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς ἀμφιβολίας εἰς τὴν σφαῖραν τῆς βεβαιότητος. Διὰ τοῦτο τρέπεται πρὸς τὴν κοσμικὴν ζωὴν τῆς γαλλικῆς πρωτευούσης, ἐπιχειρεῖ διάφορα ταξείδια καὶ μετέχει ἐκστρατειῶν ἵνα γνωρίσῃ οὕτω τὴν πραγματικὴν ζωὴν ἐκ τῶν ἀμέσων

αὐτῆς πηγῶν. Παρὰ ταῦτα δὲν ἐγκαταλείπει ἐντελῶς τὴν φιλοσοφίαν, εὐχεται μάλιστα ἱερὰν ἀποδημίαν εἰς τὸ Λωρέττο ἐν ἣ περιπτώσει ἤθελε βοηθήσει αὐτὸν ἡ Παρθένος πρὸς ὑπερνίκησιν τῶν ἀμφιβολιῶν του. Πράγματι τῷ 1619 κατακτᾷ αἴφνης τὴν βεβαιότητα περὶ τῆς μεθόδου, τὴν ὁποῖαν ἔδει νὰ ἀκολουθήσῃ κατὰ τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν. Τὴν 16 Νοεμβρίου 1619 ἀνεκάλυψε, ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ κατασχεθεὶς, τὴν βάσιν μιᾶς θαυμαστῆς ἐπιστήμης. Ἐπιστρέψας εἰς Παρισίους ἀναγκάζεται μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐγκαταλίπη τὴν πόλιν τὸ μὲν διότι ἀδυνατεῖ νὰ ζήσῃ ἀπερισπάστως ἀφωσιωμένος εἰς τὰς μελέτας του, τὸ δὲ διότι φοβεῖται μὴ ἐκτεθῆ εἰς διωγμοὺς ἔνεκα τῶν ἰδεῶν του. Βραδύτερον εὐρίσκομεν αὐτὸν ἐν Ὀλλανδία, ἐπειδὴ αἱ ἐνταῦθα συνθῆκαι εἶνε διὰ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ εὐνοϊκώτεραι ἢ ἐν Γαλλία, ὅπου ἡ ἐλευθέρᾳ ἔρευνα παρεκωλύετο ὑπὸ αὐστηρῶν ἀπαγορεύσεων. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἡ φιλοσοφία του ἐθεωρήθη ἐπικίνδυνος καὶ διὰ τοῦτο ἐδέχθη προθύμως τὴν πρόσκλησιν τῆς βασιλείσσης τῆς Σουηδίας Χριστίνης, ὅπως μεταβῆ εἰς Στοκχόλμην, ὅπου καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτος ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του.

Ὁ Καρτέσιος ἀφορμᾶται πρὸς τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀπολύτου ἀμφιβολίας. Οὐδεμία κατὰ παράδοσιν γνῶσις ἱκανοποιεῖ αὐτὸν καὶ διὰ τοῦτο ἐπιθυμεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ πάσης αὐθεντίας. Ἡ προσπάθειά του κατείνει εἰς τὸ νὰ δημιουργήσῃ νέαν βάσιν διὰ τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ ἀμφιβολία αὕτη ἐκτείνεται ἐπὶ πάσης τῆς γνώσεως. Δέον νὰ ἀμφιβάλλωμεν περὶ πάντων, ὅσα εἶνε δυνατόν νὰ ἀμφισβητηθῶσι, καὶ νὰ ἀπαλλαγῶμεν οὕτω παντὸς ἀβεβαίου καὶ πάσης δοξασίας. Ἡ μεθοδικὴ αὕτη ἀμφιβολία ἀνάγκη νὰ περιλαμβάνῃ καὶ αὐτὰ τὰ ὡς βεβαιότατα θεωρούμενα, τὴν κατ' αἴσθησιν ἀντίληψιν καὶ τὴν πίστιν εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου. Διότι ἀνάλογα αἰσθήματα εἶνε δυνατόν νὰ ἔχω καὶ

καθ' ὕπνον. Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ψευδαισθήσεις, παραισθήσεις καὶ ἀπάτη καθόλου τῶν αἰσθήσεων. Ἡ βαθυτέρα ἔρευνα τοῦ πράγματος ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀσφαλὲς κριτήριον, τῇ βοηθείᾳ τοῦ ὁποίου νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ ὄνείρου καὶ πραγματικότητος.

Ἐντεῦθεν συνάγει ὁ Καρτέσιος ὅτι ἡ κατ' αἰσθησιν ἀντίληψις δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀσφαλὲς καὶ ἐπέκεινα πάσης ἀμφιβολίας τελούσα βᾶσις τῆς φιλοσοφίας. Ἄλλ' ἡ ἀβεβαιότης αὕτη χαρακτηρίζει καὶ αὐτὴν τὴν γόησιν, διότι πολὺ συχνὰ ἀνακαλύπτομεν ὅτι ἀξίωμα, ὅπερ θεωρεῖται ὡς λίαν ἀσφαλὲς, εἶνε, ἀκριβέστερον ἐξεταζόμενον, ἐσφαλμένον. Οὔτε αὐταὶ ἀκόμη αἰ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀναμφισβήτητοι μαθηματικαὶ ἀλήθειαι εἶνε ἀπηλλαγμέναι τῆς ἀμφιβολίας, ἐπειδὴ δὲν ἀποκλείεται ὅτι ὁ ἀνθρώπινος λόγος, διὰ τοῦ ὁποίου συλλαμβάνομεν καὶ ἀναπτύσσομεν αὐτάς, ἐδημιουργήθη σκοπίμως ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἵνα οὕτω περιάγῃ ἡμᾶς εἰς διαρκῆ πλάνην. Ἀπορρίπτοντες λοιπὸν ὅ,τι εἶνε δυνατὸν νὰ ἀμφισβητηθῇ καταντῶμεν εἰς τὴν γνώμην ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει, οὔτε θεός, οὔτε οὐρανός, οὔτε σῶμα, καὶ ὅτι ὅλα ταῦτα εἶνε ἀπλῆ παράστασις ἡμῶν. Ἄλλ' ἡ ἀμφιβολία αὕτη δὲν εἶνε ἀπεριόριστος. Ὑπάρχει τι περὶ τοῦ ὁποίου οὐδεμία χωρεῖ ἀμφιβολία, διότι πᾶσα ἀμφιβολία προϋποθέτει ἀναγκαίως τὴν ὑπαρξιν ἑαυτῆς, τ.ἔ. τοῦ ἀμφιβάλλοντος ἐγώ. Ἡ ὑπαρξις τῆς ἰδίας μου ἀμφιβολίας, γενικώτερον τῆς νοήσεώς μου, δηλαδή τῆς συνειδήσεώς μου, εἶνε ἀναμφισβητήτως βεβαία καὶ ἀσφαλὲς, ἀδυνατῶ νὰ ἀμφιβάλλω περὶ αὐτῆς ὡς περὶ τῆς ὑπαρξεως τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Δύναμαι νὰ ἀμφιβάλλω ἂν εἰς τὴν κατ' αἰσθησιν ἀντίληψίν μου ἀντιστοιχεῖ τι ἐκτὸς ἐμοῦ πραγματικῶς ὑπάρχον, ἂν εἰς τὴν μνήμην μου ἀνταποκρίνεται πραγματικόν τι συμβὰν τοῦ παρελθόντος, ἂν ἡ ἐννοια, ἣν κέκτημαι, βασίζεται ἐπὶ ἐξωτερικῶν ἀντικειμε-

νων. Ἄδύνατον ὅμως νὰ ἀμφισβητήσω ὅτι ἔχω τὴν ἀντίληψιν ὡς τοιαύτην, ὅτι κέκτημαι τὴν ἀνάμνησιν καὶ ὅτι νοῶ τὴν ἔννοιαν, συντόμως ὅτι ὑπάρχει ἡ συνειδήσις μου μετὰ τῶν περιεχομένων τούτων αὐτῆς. «Παρετήρησα ταχέως, ἐνῶ ἔθεώμην τὰ πάντα ὡς ἀπατηλά, ὅτι ἐγὼ ὁ ἴδιος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου προήρχετο ἡ σκέψις αὐτή, πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ εἶμαί τι καὶ διέγνωσα τὴν ἀλήθειαν: Σκέπτομαι, ἄρα ὑπάρχω. Τοῦτο εἶνε τόσο ἀδιάσειστον, ὥστε οὐδὲ αἱ ὑπερβολικώταται θεωρίαι τῆς σκέψεως δύνανται νὰ κλονίσωσιν αὐτό». Καὶ ἐὰν ἀκόμη ἤθελέ τις δεχθῆ ὅτι ὑπερδύναμον πνεῦμα παραπλανᾷ ἡμᾶς διαφορῶς, παραμένει τὸ γεγονός ὅτι ὑπάρχω καὶ ἂν ἀκόμη πλανῶμαι. Ὅτι ἔχω βιώματα ἐν τῇ συνειδήσει μου, ὅτι κατὰ συνέπειαν εἶμαί τι ὑπάρχον, τελεῖ ἔξω πάσης ἀμβολίας, εἶνε ἄμεσος δι' ἐνοράσεως γνῶσις, ἀσφαλῆς καὶ βεβαία, καὶ δύναται κατὰ ταῦτα νὰ χρησιμεύσῃ ὡς σημεῖον ἀφετηρίας διὰ τὴν φιλοσοφίαν. Διὰ τῆς ἀδιασειστοῦ ταύτης βεβαιότητος περὶ τῆς ἰδίας ἡμῶν ὑπάρξεως δυνάμεθα κατὰ τὸν Καρτέσιον νὰ συναγάγωμεν γενικὸν κριτήριον τῆς ἀληθείας. Ὅτι καθιστᾷ τὴν περὶ ἡμῶν αὐτῶν γνῶσιν ἀναμφισβήτητον εἶνε ἡ σαφήνεια καὶ ἡ ἐνάργεια, τὸ αὐτοφανὲς καὶ τὸ αὐτονόητον αὐτῆς. Κατ' ἀκολουθίαν πᾶν ὅ,τι γνωρίζω μετὰ τῆς αὐτῆς σαφηνείας καὶ ἐναργείας, πᾶν ὅ,τι εἶνε κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν αὐτοφανὲς καὶ αὐτονόητον δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς βέβαιον καὶ ἀδιάσειστον. Εἰς τὰς γνώσεις, αἵτινες πληροῦσι τὸ αἶτημα τοῦτο τῆς σαφηνείας καὶ τῆς ἐναργείας, ἀνήκει ὁ νόμος τῆς αἰτίας, κατὰ τὸν ὁποῖον ἀφ' ἐνὸς μὲν πᾶν ὄν ἢ φαινόμενον δέον νὰ κέκτηται τὴν αἰτίαν αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸ ἀποτέλεσμα δὲν εἶνε δυνατόν νὰ περιλαμβάνεται πλέον τοῦ ἐν τῇ αἰτίᾳ ὑπάρχοντος. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης στηριζόμενος πειράται νῦν ὁ φιλόσοφος, χωρῶν πέρα τῆς περὶ τῆς συνειδήσεως

βεβαιότητος, νὰ φθάσῃ καὶ εἰς τὴν γνῶσιν περιεκτικωτέρας τινὸς καὶ εὐρυτέρας πραγματικότητος. Πρὸς τοῦτο σκέπτεται κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. Ἐξετάζων τὰς διαφόρους παραστάσεις τῆς συνειδήσεώς μου παρατηρῶ ὅτι τῶν πλείστων αὐτῶν εἶνε δυνατόν νὰ εἶμαι ἐγὼ αὐτὸς ἢ πηγὴ, ὅτι δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἀναζητήσω τὸ αἷτιον αὐτῶν εἰς ἕκτὸς ἐμοῦ ὑπάρχουσαν πραγματικότητα. Κέκτημαι ὅμως καὶ παράστασιν τινα, ἣτις δέον νὰ ἔχῃ τὸ αἷτιον αὐτῆς ἕκτὸς τῆς συνειδήσεώς μου. Ἡ παράστασις αὕτη εἶνε ἢ τοῦ θεοῦ ὡς τελείου ὄντος. Ἐπειδὴ τὸ ἀποτέλεσμα δὲν δύναται νὰ περιέχῃ τι πλεόν τοῦ ἐν τῷ αἷτιῳ, ἢ παράστασις αὕτη ἀδύνατον νὰ κατάγεται ἐξ ἐμοῦ, ὄντος πεπερασμένου καὶ ἀτελοῦς. Ὡς τελεία ἰδέα ἀνάγκη ἢ ἰδέα τοῦ θεοῦ νὰ προέρχεται ἐξ ἄλλου ὄντος, ἐκ τελείου τινὸς αἰτίου, ὅπερ ὡς τοιοῦτο κέκτηται πραγματικὴν ὑπαρξιν. Ἡ περὶ πραγματικῆς ὑπαρξεως τοῦ θεοῦ πεποίθησις αὕτη χρησιμεύει ὡς βάσις πάσης περαιτέρω γνώσεως. Ὁ θεὸς δηλαδὴ ὡς τέλειον ὄν δὲν δύναται νὰ ἀπατᾷ ἡμᾶς, ὡς ἐξ ἄλλου ἀποκλείεται ὅτι παρέσχεν εἰς ἡμᾶς τὴν ἰκανότητα πρὸς γνῶσιν, ἵνα ὀδηγῆ ἡμᾶς εἰς τὴν πλάνην. Ἡ πλάνη ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἡμετέραν βούλησιν, ἣτις ἀποδέχεται συγκεχυμένας καὶ ἀσαφεῖς παραστάσεις, ἀντὶ τῶν σαφῶν καὶ ἑναργῶν. Ἄρα ἢ πίστις εἰς τὸν θεὸν ὡς τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν εἶνε ἢ ἐγγύησις τῆς ἀληθείας τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως. Οὕτω ἢ ἔννοια τοῦ θεοῦ χρησιμεύει εἰς τὸν Καρτέσιον ὡς γνωσιολογικὸς ἀπὸ μηχανῆς θεός. Ἡ ἔννοια αὕτη τοῦ θεοῦ εἶνε ἔμφυτος ἰδέα, ὡς τοιαύτη δὲ κέκτηται τὴν σαφήνειαν ἐκείνην, ἣτις ἐπιτρέπει ὅπως ἐξ αὐτῆς παράγωμεν αὐτοφανῆ ἀξιώματα. Πλὴν αὐτῆς καταριθμεῖ ὁ Καρτέσιος καὶ ἄλλας τοιαύτας ἰδέας, οἷαι αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῆς νοήσεως, ἢ ἔννοια τῆς οὐσίας καὶ τοῦ αἰτίου, τὰ μαθηματικὰ ἀξιώματα, ἢ ἔκτασις. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον

γίνεται ὁ εἰσηγητὴς τῆς κατὰ παραγωγὴν χωρούσης ὀρθολογιστικῆς φιλοσοφίας, ἣτις ἀπὸ γενικῶν, λογικῶν καὶ δι' ἐνοράσεως γνωριστῶν μεταφυσικῶν προϋποθέσεων ἀφορμωμένη πειρᾶται διὰ συλλογισμῶν νὰ παραγάγῃ τὴν γνῶσιν τῶν καθ' ἕκαστον ὄντων τοῦ κόσμου. Ὁ ὀρθολογισμὸς οὗτος εἶνε, ὡς ἡ ἐμπειριοκρατία, ἀπόρροια τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τῶν νεωτέρων χρόνων, ἰδίᾳ τῆς μαθηματικῆς θεωρήσεως τῆς φύσεως, συγχρόνως ὅμως καὶ τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ψυχὴ ἐγνώρισε τὰς ιδέας ἐν ἄλλῳ τινὶ κόσμῳ καὶ φέρει διὰ τοῦτο αὐτὰς ἐμφύτους ἐν ἑαυτῇ.

Ὁ Καρτέσιος, ἀσφαλίσας δι' ὄσων ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν τὸ κῦρος καὶ τὴν ἀξίαν τῆς γνώσεως, πειρᾶται ἔπειτα νὰ ἀναπτύξῃ ἀκριβέστερον τὰς ιδέας αὐτοῦ περὶ τῆς φύσεως τῶν ὄντων. Ἡ περὶ κόσμου θεωρία του εἶνε διαρχικὴ. Ἡ ἐμπειρία ἐμφανίζει εἰς ἡμᾶς δύο ἐντελῶς διάφορα ἀλλήλων εἶδη ὄντων ἢ οὐσιῶν, πνευματικὰ καὶ ὑλικά, ἔκτασιν καὶ νόησιν. Ἡ ἀντίληψις αὕτη τοῦ φιλοσόφου συνδέεται στενῶς πρὸς τὴν περὶ ψυχῆς ὡς συνειδήσεως γνώμην αὐτοῦ. Διότι δι' αὐτῆς συντελεῖται σπουδαία τις διάκρισις μεταξὺ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ἀφ' ἐνὸς ὑπάρχει τὸ ἐγώ, ἡ συνείδησις, ἀφ' ἑτέρου ὁ κόσμος ἐκτὸς αὐτοῦ, ἰδίᾳ ὁ ὑλικὸς κόσμος. Περὶ τοῦ πρώτου ἔχω ἄμεσον βεβαιότητα, ὁ δεύτερος εἶνέ τι ἀμφίβολον καὶ ἀβέβαιον, οὗ τὴν ὑπαρξιν δύναμαι νὰ ἀρνηθῶ χωρὶς νὰ αἴρεται διὰ τοῦτο καὶ ἡ ὑπαρξις τῆς συνειδήσεως, ἄλλαις λέξεσι συνείδησις καὶ ὑλικὸς κόσμος ἀποδεικνύονται ὡς κατὰ τὴν φύσιν αὐτῶν διάφοροι, ὡς ἀνεξάρτητοι ἀλλήλων οὐσίαι. Ὁ ἄνθρωπος ὡς πνευματικὸν ὄν κέκτηται νοοῦσαν συνείδησιν μόνον, ἡ ὁποία οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὸν χῶρον καὶ τὰ μεγέθη αὐτοῦ, συγχρόνως ὅμως κέκτηται σαφῆ παράστασιν τοῦ ποσοτικοῦ, τῆς ἐν χώρῳ ἐκτάσεως. Ἐπειδὴ ὅμως οὐδεμία

οὐσιώδης σχέσις καὶ συγγένεια ὑφίσταται μεταξὺ ἐκτάσεως καὶ νοήσεως ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν, παρὰ τὰ νοοῦντα ἢ πνευματικά, καὶ τὴν πραγματικὴν ὑπαρξιν ὑλικῶν ὄντων. Τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ τῆς ἐκτάσεως ὡς τῆς οὐσίας τῶν ὑλικῶν ὄντων στηρίζει εἰς τὸ γεγονός ὅτι δυνάμεθα νὰ ἀφαιρέσωμεν διὰ τοῦ νοῦ ὅλας τὰς ιδιότητες τῶν σωμάτων, τὸ χρῶμα, τὴν θερμοκρασίαν, τὸ μέγεθος κ.λ. πλὴν τοῦ χώρου, τὸν ὁποῖον καταλαμβάνουσι, δηλαδή τῆς ἐκτάσεως. Ἐντεῦθεν συνάγει ὅτι ἡ ἔκτασις εἶνε τὸ ἰδίωμα τοῦ σώματος, ὅτι τὸ σῶμα εἶνε ἐκτεταμένη οὐσία. Νοοῦσα καὶ ἐκτεταμένη οὐσία, ψυχὴ καὶ σῶμα εὗρισκονται πρὸς ἄλληλα εἰς σχέσιν ἀλληλεπιδράσεως. Ἔδρα τῆς ἀλληλεπιδράσεως ταύτης εἶνε κατὰ τὸν Καρτέσιον ὠρισμένον τμήμα τοῦ ἐγκεφάλου, τὸ κωνάριον, ὅπερ, ὡς συνδέον τὰ δύο ἡμισφαίρια τοῦ ἐγκεφάλου πρὸς ἄλληλα, ἀποτελεῖ τὸ κέντρον αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτου ἐπενεργεῖ τὸ ζωτικὸν πνεῦμα, λεπτὸν ρεῦμα ὅπερ κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν χρόνων ἐκείνων διαθέει τὸ νευρικὸν σύστημα. Ὁ οὕτω δημιουργούμενος παλμὸς μεταδίδεται εἰς τὴν ψυχὴν καὶ προκαλεῖ τὴν κατ' αἴσθησιν ἀντίληψιν. Εἰς ταύτην ἀπαντᾷ ἡ ψυχὴ ἐπενεργοῦσα ἐπὶ τοῦ κωναρίου καὶ ἐπιφέρουσα δι' αὐτοῦ μεταβολὴν εἰς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ζωτικοῦ πνεύματος, τῆς ὁποίας ἀποτέλεσμα εἶνε ἡ κίνησις τῶν μυῶν.

Ἐπὶ τοῦ ὀρισμοῦ τῶν σωμάτων ὡς τῆς ἐκτεταμένης οὐσίας στηρίζει ὁ Καρτέσιος ὀλόκληρον τὴν φυσικὴν αὐτοῦ, ἣτις φέρει ἐντελῶς μηχανοκρατικὸν χαρακτῆρα. Ἡ ἔκτασις εἶνε θεμελιώδης ιδιότης ἡ ὁποία διακρίνει κατ' αὐτὸν τὰ ὑλικά ὄντα. Πρὸς τούτοις θεωρεῖ αὐτὰ μεριστὰ καὶ κινητὰ. Αἱ τρεῖς αὗται ιδιότητες, ἔκτασις, μεριστὸν καὶ κίνησις, ἀποτελοῦσι τὰς μόνας ιδιότητας, τὰς ὁποίας κέκτηνται τὰ ὑλικά ὄντα καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα. Αἱ ποιοτικαὶ αὐτῶν ιδιότητες προστίθενται κατὰ

ταῦτα εἰς αὐτὰ ὑπὸ τοῦ αἰσθανομένου ὑποκειμένου. Ὄθεν εὐρίσκομεν καὶ παρ' αὐτῷ τὴν διάκρισιν εἰς πρωτογενεῖς καὶ δευτερογενεῖς ἰδιότητας ὡς παρὰ τῷ Γαλιλαίῳ, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ ὅτι παρέλαβεν ἀναγκαίως αὐτὴν παρ' ἐκείνου. Ἀπὸ τῶν τριῶν ἐκείνων ἰδιοτήτων ἀφορμώμενος πειράται νὰ ἐξηγήσῃ πάντα τὰ φαινόμενα τοῦ ὑλικοῦ κόσμου κατὰ τρόπον ἐντελῶς μηχανικόν. Πᾶσαι αἱ μεταβολαὶ τῶν ὑλικῶν ὄντων εἶνε κινήσεις. Κατ' ἀκολουθίαν οἱ νόμοι τῆς κινήσεως εἶνε οἱ ὑψιστοὶ φυσικοὶ νόμοι. Τὴν αὐστηρῶς μηχανικὴν ταύτην ἐξήγησιν τοῦ κόσμου μεταφέρει ἀπὸ τῆς φυσικῆς καὶ ἐπὶ τὴν βιολογίαν, ἐπὶ τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς. Ὅλας τὰς λειτουργίας τοῦ ζῶντος ὀργανισμοῦ ἐξηγεῖ ἐκ φυσικῶν καὶ μηχανικῶν προϋποθέσεων, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καὶ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος ὑπὸ τοῦ Χάρβεϋ, ἥτις ἐπέτρεπεν ἵνα ἡ κίνησις τοῦ αἵματος ἀναχθῇ εἰς μηχανικὰ αἷτια. Δὲν ἦτο κατὰ ταῦτα ἀνάγκη ἀποδοχῆς τῆς ψυχῆς ὡς αἰτίου τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς. Οἱ ὀργανισμοὶ εἶνε αὐτόματα, τὰ ζῶα στεροῦνται ψυχῆς, εἶνε ἀπλῶς πολύπλοκοι μηχαναί. Τὸ πρόβατον φεύγει πρὸ τοῦ λύκου ὄχι ἐκ φόβου, ἀλλὰ διότι αἱ ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ λύκου ἐκπεμπόμεναι ἀκτῖνες προσβάλλουσαι τοὺς ἰδικούς του θέτουσιν εἰς κίνησιν τοὺς μῦς αὐτοῦ διὰ καθαρῶς μηχανικῶν ρευμάτων ἐν τοῖς νεύροις. Πρὸς τὴν ἔποψιν ταύτην συμφωνεῖ ἡ ἐμπειρία, ἥτις διδάσκει ὅτι τὰ ζῶα εἶνε ἀνίκανα νὰ προσαρμοσθῶσιν εἰς νέας καὶ πολυπλόκους συνθήκας, ἀκριβῶς ὡς ἡ μηχανή. Καὶ εἶνε μὲν αἱ ἐνέργειαι τῶν ζῶων θαυμασταὶ ἐν τῇ πολυπλόκῳ αὐτῶν ὑφῇ, ἀλλὰ οὐδὲν τὸ ἐκπληκτικὸν ἐνυπάρχει εἰς τὴν δύναμιν τῆς φύσεως πρὸς παραγωγὴν τοιούτων μηχανῶν. Μήπως ὁ ἄνθρωπος δὲν δημιουργεῖ αὐτόματα ἄξια θαυμασμοῦ; Εἰς τὴν περίεργον ταύτην ἀντίληψιν ἤχθη πιθανώτατα ὁ Καρτέσιος ἐκ δύο λόγων.

Πρῶτον ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀπλότητος. Ἐπειδὴ δηλαδὴ αἱ μηχανικαὶ προϋποθέσεις εἶνε κατὰ τὴν γνώμην του ἀρκεταὶ πρὸς ἐξήγησιν τῆς ζωῆς, ἠθέλησε νὰ ἀποφύγη καὶ δευτέραν ἀρχὴν, τὴν ψυχὴν, πρὸς ἐξήγησιν τῶν ζωϊκῶν ἐνεργειῶν. Ὁ δεύτερος λόγος εἶνε θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος. Ἐὰν ἀπέδιδεν εἰς τὰ ζῶα ψυχὴν θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῆ καὶ τὴν ἀθανασίαν αὐτῆς. Οὕτως ἡ ἀμοιβὴ καὶ ὁ σπόγγος θὰ ἦσαν ἀθάνατα. Τοιαύτην ψυχὴν κέκτηται μόνος ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' αὕτη ταυτίζεται πρὸς τὴν συνείδησιν, ἣτις ἐπιδραῖ καθ' ὃν τρόπον εἵπομεν ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ, χωρὶς νὰ εἶνε ἡ αἰτία τῶν λειτουργιῶν αὐτοῦ. Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὁ διαρκικὸς χαρακτῆρ τῆς κοσμοθεωρίας τοῦ Καρτεσίου. Ψυχὴ καὶ σῶμα, συνείδησις καὶ ὕλη, βουλόμενον καὶ συναισθανόμενον Ἐγὼ καὶ ἀπὸ μηχανικῶς δρώντων αἰτίων ἐξηρητημένη κίνησις εἶνε διάφοροι κατὰ τὴν φύσιν αὐτῶν οὐσίαι. Ἀλλ' ἡ διαρκία αὕτη δὲν κωλύει τὴν ἔρευναν τῆς ψυχῆς καὶ τῶν φαινομένων τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου κατὰ τὴν μαθηματικὴν μέθοδον καὶ τὴν κατ' ἀναλογίαν τοῦ φυσικοῦ κόσμου θεώρησιν αὐτῶν. Ἡ περὶ παθῶν καὶ ἀψιθυμιῶν θεωρία τοῦ Καρτεσίου φέρει τὸν χαρακτῆρα ψυχολογίας συγκεκριτημένης κατ' ἀπομίμησιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Τὰ ψυχικὰ φαινόμενα διακρίνει εἰς ἐνεργοὺς καὶ παθητικὰς καταστάσεις, τ. ἔ. καταστάσεις ἐχούσας ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ τὰ αἷτια αὐτῶν καὶ καταστάσεις ὀφειλομένας εἰς τὴν μεταξὺ ψυχῆς καὶ σώματος ἀλληλεπίδρασιν. Εἰς ἐκείνας ἀνήκει ἡ καθαρὰ νόησις καὶ ἡ βούλησις. Εἰς τὰς δευτέρας τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ πάθη. Ἡ φύσις τῆς ψυχῆς συνίσταται εἰς τὴν νόησιν. Ἀλλὰ ἐκ τῆς ἀλληλεπίδρασεως αὐτῆς μετὰ τοῦ σώματος καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου γεννῶνται ἐν αὐτῇ συναισθήματα καὶ ὀρέξεις. Κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς συμμετοχῆς τῆς ψυχῆς εἰς τὰς τρεῖς ταύτας σφαίρας τοῦ ψυ-

χικοῦ βίου διακρίνει ὁ Καρτέσιος τρία στάδια ἐν ἐκάστη αὐτῶν. Ἐν τῇ σφαίρα τοῦ συναισθήματος τὴν κατωτάτην βαθμίδα ἀποτελοῦσι τὰ συναισθήματα ἐκεῖνα καθ' ἃ ἡ ψυχὴ τελεῖ ἐν καταστάσει καθαρῶς παθητικῇ. Τὰ συναισθήματα ταῦτα εἶνε τὰ σωματικὰ ἢ ὑλικὰ συναισθήματα ἢ αἱ φυσικαὶ ὁρμαί, ὡς ἡ δίψα καὶ ἡ πείνα. Ἡ δευτέρα βαθμὶς περιλαμβάνει τὰ συναισθήματα ἐκεῖνα κατὰ τὰ ὁποῖα ἡ ψυχὴ τελεῖ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν παθητικῇ, εἶτα δὲ ἐν ἐνεργητικῇ καταστάσει. Ταῦτα εἶνε πέντε τὸν ἀριθμὸν, εὐαρέστησις, δυσαρέστησις, ἀγάπη, μῖσος καὶ ἐπιθυμία, ὡς καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν παράγωγα, λ.χ. ἡ ἐλπίς καὶ ὁ φόβος. Εἰς τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν βαθμίδα ἀνήκουσι τὰ συναισθήματα ἐκεῖνα κατὰ τὰ ὁποῖα ἡ ψυχὴ εὐρίσκειται ἐν καταστάσει καθαρῶς ἐνεργητικῇ. Τοιοῦτον συναίσθημα εἶνε ὁ θαυμασμός, τοῦ ὁποίου παράγωγα ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ περιφρόνησις. Ὁ σεβασμὸς πρὸς οὐδὲν ἐξωτερικὸν ἀντικείμενον συνδέεται, εἶνε καθαρῶς νοητικὸν διαφέρον. Διὰ τοῦτο εἶνε τὸ μόνον συναίσθημα πρὸς τὸ ὁποῖον δέον νὰ τείνη ὁ ἄνθρωπος καὶ ἄρα ἡ ὑψίστη ἀρετὴ. Παρὰ τὴν θεωρητικὴν ταύτην ἀρετὴν συνιστᾷ ὁ Καρτέσιος καὶ τὴν ἀσκησιν πρακτικῶν ἀρετῶν, οἷαι ἡ ἀγάπη, ἡ ὑψηλοφροσύνη, ἡ εὐεργεσία κ.τ.τ.

Ἡ ἀρχή, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀφωρμήθη ὁ Καρτέσιος καὶ τὸ ἰδανικὸν εἰς τὸ ὁποῖον κατέτεινεν, εἶνε ἡ βεβαιότης τῆς μαθηματικῆς νοήσεως, κατ' ἀκολουθίαν ἡ φιλοσοφία τοῦ ἔδει νὰ εἶνε καθολικὴ τις μαθηματικὴ ἐπιστήμη. Διὰ τοῦτο ἐστήριξεν αὐτὴν ἐπὶ τῶν αὐτῶν προϋποθέσεων ἀπὸ τῶν ὁποίων ὠρμήθη πρὸς τὰς σπουδαιοτάτας ἐρεῦνας αὐτοῦ ἐν τῷ πεδίῳ τῶν μαθηματικῶν. Κατὰ τὰς προϋποθέσεις ταύτας δέον νὰ καθορίζωμεν πρῶτον τὰς ἀπλᾶς καὶ αὐτονοήτους ἀληθείας, περὶ τῶν ὁποίων οὐδεμία εἶνε δυνατὸν νὰ χωρήσῃ ἀμφιβολία, ἀπὸ τούτων δὲ νὰ ἀνατρέχωμεν μεθοδικῶς καὶ βαθμιαίως εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ

συνθέτου καὶ ἤττον αὐτοφανοῦς. Κατὰ τὴν νοητικὴν ταύτην ἐργασίαν δέον ἢ πρόοδος τῶν ἰδεῶν νὰ παραμένῃ πάντοτε βεβαία καὶ αὐτονόητος, τὰ δὲ συμπεράσματα ἀνάγκη νὰ παράγονται λογικῶς ἐκ τῶν ἤδη δεδομένων. Παρὰ ταῦτα πολλαὶ τῶν ἐξηγήσεων καὶ τῶν ὑποθέσεων αὐτοῦ εἶνε ἀβάσιμοι καὶ ἀτυχεῖς. Τοῦτο δὲν παρεκώλυσε τὴν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τῆς φιλοσοφίας του ἐπὶ τῆς διανοήσεως τῶν χρόνων του, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ ἀρχὴ ἀφ' ἧς ὠρμήθη καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἔθεσε τὰ προβλήματα ἐσήμαινον πραγματικὴν μεταρρύθμισιν τῆς σκέψεως. Εἰς τοῦτο προσέτι συνετέλεσεν ἡ ἐπιβλητικὴ ἀπλότης αὐτῆς καὶ ἡ αὐστηρὰ συνέπεια, ὡς καὶ ἡ θαυμαστὴ σαφήνεια τῆς ἐκθέσεως. Ἡ κατὰ μέθοδον ἀμβολία καὶ ἡ ἐγκατάλειψις τῶν κατὰ παράδοσιν προϋποθέσεων προσεῖλκυσαν τὰ ἐλεύθερα πνεύματα καὶ παρόρμησαν πρὸς ἀπροκατάληπτον ἔρευναν καὶ πρὸς αὐτοτελεῆ νόησιν. Διὰ τῆς ἀπαιτήσεως αὐστηροῦς μηχανικῆς ἐξηγήσεως τῆς φύσεως ἐγονιμοποίησε τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἱκανοποιεῖ τὸ αἴσθημα τοῦ κοινοῦ καὶ τὴν θεολογίαν διὰ τῆς περὶ θεοῦ καὶ ψυχῆς διδασκαλίας.

Ἄλλ' ὅμως ἡ φιλοσοφία αὕτη παρεῖχε καὶ πολλὰς δυσχερείας. Ἐν πρώτοις ἡ θεμελίωσις τῆς γνώσεως ἐπὶ τῆς ἰδέας τοῦ θεοῦ εἶνε τόσον ἐπισφαλῆς ὅσον καὶ αἱ περὶ ὑπάρξεως αὐτοῦ ἀποδείξεις τοῦ Καρτεσίου. Μείζονας ἔτι δυσχερείας δημιουργεῖ ἡ περὶ ἀλληλεπίδρασεως θεωρία αὐτοῦ, ἡ περὶ τῆς μεταξὺ ὕλης καὶ πνεύματος, ψυχῆς καὶ σώματος σχέσεως διδασκαλία. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ψυχὴ καὶ σῶμα εἶνε μὲν ὀλοσχερῶς διάφοροι ἀλλήλων οὐσίαι, ἀλλ' ὅμως ἐπιδρῶσιν ἀμοιβαίως ἐπ' ἀλλήλας. Πῶς ὅμως εἶνε νοητὴ ἡ ἀλληλεπίδρασις οὐσιῶν, αἵτινες εἶνε ὅλως διάφοροι κατὰ τὴν φύσιν καὶ ἀνεξάρτητοι ἀλλήλων; Ἡ ψυχὴ οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὴν ἔκτασιν. Πῶς ὅμως εἶνε δυνατόν παρὰ ταῦτα νὰ τοποθετῆται εἰς ὠρισμένον

σημείον τοῦ ἐγκεφάλου, νὰ προκαλῆ μεταβολὰς ἐν χώρῳ καὶ νὰ τελῆ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν κινήσεων ἐν χώρῳ τελουμένων; Ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἀλληλεπιδράσεως ταύτης εὑρίσκεται εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὸν ὁρισμὸν τῶν δύο οὐσιῶν ὑπὸ τοῦ Καρτεσίου. Ἡ ψυχὴ εἶνε νοοῦσα καὶ οὐχὶ ἐκτεταμένη οὐσία καὶ ἡ ὕλη εἶνε ἐκτεταμένη καὶ οὐχὶ νοοῦσα οὐσία. Τὸ μόνον κοινὸν μεταξὺ των εἶνε ὅτι ἀμφοτέραι εἶνε κτισταὶ οὐσίαι, κατὰ τοῦτο δὲ διακρίνονται ἀπὸ τοῦ θεοῦ ὡς ἀκτίστου οὐσίας, τ. ἔ. ὡς ὄντος ὅπερ οὐδενὸς ἄλλου δεῖται πρὸς τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ. Ἡ δυσχέρεια αὕτη ἠνάγκασε πολλοὺς ἐκ τῶν ὀπαδῶν τῆς καρτεσιανῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῆς ἀλληλεπιδράσεως ἐκείνης καὶ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτῆς ὑπὸ τῆς θεωρίας τοῦ Περιπτωτισμοῦ.

ΟΙ ΠΕΡΙΠΤΩΤΙΚΟΙ

Τὴν ἄρσιν τῶν ἐκ τῆς διαρχίας τοῦ Καρτεσίου δυσχερειῶν ἀνέλαβον πρὸ πάντων δύο ἐκ τῶν συνεχιστῶν τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ. Ὁ Χέλιγξ καὶ ὁ Μαλεβράγγιος. Ἀμφοτέροι ἐμφοροῦνται τῆς πεποιθήσεως ὅτι ἡ ἀλληλεπίδρασις μεταξὺ ψυχῆς καὶ σώματος ἀποκλείεται παντελῶς, ἐπειδὴ πρόκειται περὶ ὅλως ἑτερογενῶν οὐσιῶν. Διὰ τοῦτο πειρῶνται νὰ ἀντικαταστήσωσι τὴν περὶ αὐτῆς διδασκαλίαν τοῦ διδασκάλου διὰ τῆς θεωρίας τοῦ Περιπτωτισμοῦ. Συμφώνως πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ δὲν ἐπιδρῶσιν ἀμοιβαίως ἐπ' ἀλλήλων, ἀλλ' ὁ θεὸς παρεμβαίνων ἐκάστοτε δημιουργεῖ τὴν μεταξὺ αὐτῶν ἀντιστοιχίαν. Αἱ ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις κινήσεις δὲν προκαλοῦσι τὰ αἰσθήματα, ἀλλὰ χρησιμεύουσιν ἀπλῶς ὡς εὐκαιρία διὰ τὸν θεὸν ἵνα προκαλέσῃ αὐτά. Καὶ ἀντιστρόφως, αἱ βουλευτικαὶ ἐνέργειαι δὲν εἶνε ἡ αἰτία τῶν κινήσεων ἡμῶν, ἀλλ' εὐκαιρία διὰ τὸν θεὸν ἵνα προκαλέσῃ τὰς ἀναγκαίας ἐκάστοτε συσπάσεις τῶν μυῶν

τοῦ σώματος. Οὕτω αὐτὸς ὁ θεὸς ἐνεργεῖ ἐν ἡμῖν ἐπ' εὐκαιρία ἐκάστης πράξεως ἡμῶν.

Ὁ Ὀλλανδὸς Ἀρνόλδος Χέλιγξ (Geulincx 1625-1669) εἶνε ὁ κυρίως εἰσηγητὴς τῆς θεωρίας τοῦ Περιπτωτισμοῦ. Κατ' αὐτὸν ἡ πίστις ὅτι ἡ ἰδία ἡμῶν βούλησις κινεῖ τὰ μέλη ἡμῶν ἀποτελεῖ ἀξιοθρήνητον πλάνην. Μετὰ τοῦ αὐτοῦ δικαιώματος θὰ ἠδύνατο νὰ δεχθῆ τὸ βρέφος ὅτι ἐξ ἰδίας βουλήσεως κινεῖ τὸ λίκνον, ὡσάκισ ἡ μήτηρ πληροῖ τὴν ἐπιθυμίαν του πρὸς ὕπνον. Ἡ βούλησις εἶνε πνευματικὴ λειτουργία, δὲν δύναται κατ' ἀκολουθίαν νὰ ἐνεργῆ ἐπέκεινα τοῦ πνευματικοῦ πεδίου ἄνευ τῆς παρεμβάσεως τοῦ θεοῦ, ὅστις εἶνε ἡ μόνη ἀληθῆς καὶ πραγματικὴ αἰτία. Κατ' ἀρχὰς φαίνεται ὅτι ὁ Χέλιγξ ἐδέχετο ἐπέμβασιν τοῦ θεοῦ ἐν ἐκάστῳ αἰσθηματι καὶ ἐν ἐκάστη πράξει. Ἀλλὰ βραδύτερον ἀντικατέστησε τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ὑπὸ τῆς ἄλλης ἐκείνης, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ὑφίσταται σταθερὰ καὶ διαρκῆς ἐκ τῶν προτέρων τάξις, διὰ τῆς ὁποίας ὁ θεὸς ἐρρῦθμισε τὰ τοῦ κόσμου, οὕτως ὥστε τὸ σωματικὸν νὰ ἀντιστοιχῆ ἀείποτε εἰς τὸ πνευματικὸν καὶ τανάπαλιν, χωρὶς νὰ παρίσταται ἀνάγκη ἐπιδράσεώς τινος τοῦ ἑτέρου ἐπὶ τὸ ἕτερον. Ὁμοιάζουσι πρὸς δύο ὥρολόγια, ἡ συμφωνία τῆς πορείας τῶν ὁποίων δὲν ὀφείλεται εἰς ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν, ἀλλ' εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς τελείας τέχνης, ἡ ὁποία κατεσκεύασεν αὐτὰ καὶ ἔθεσεν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ταυτοχρόνως εἰς κίνησιν. Ἐκ τοῦ Περιπτωτισμοῦ τούτου συνάγει ὁ Χέλιγξ τὸ ἠθικὸν αἴτημα τῆς ταπεινοφροσύνης ὡς τῆς ὑψίστης ἀρετῆς, διότι ὅπου τις οὐδὲν δύναται, ὀφείλει καὶ μηδὲν νὰ θέλη.

Κατὰ παραπλήσιον τρόπον σκέπτεται καὶ ὁ Μαλεβράγγιος (1638-1715). Ἀλλ' ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Χέλιγξ ἀποκρούει οὐ μόνον τὴν μεταξὺ πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν φαινομένων ἀλληλεπίδρασιν, ἀλλὰ καὶ τὴν μεταξὺ ὁμοειδῶν. Κατὰ συνέπειαν ἀρνεῖται καὶ τὴν αὐτοτέλειαν

τῆς ἐν τῇ φύσει αἰτιότητος. Ἡ μεταξὺ τῶν φυσικῶν φαινομένων συνάρτησις ὀφείλεται καὶ αὐτὴ εἰς τὴν ἐκάστοτε παρέμβασιν τοῦ θεοῦ. Ἐπίσης καὶ ἡ πορεία τῶν παραστάσεων ἡμῶν ἐξαρτᾶται ἐντελῶς ἐκ τοῦ θεοῦ ἄνευ οὐδεμιᾶς συναρτήσεως πρὸς ὑλικά φαινόμενα. Πῶς ὅμως ἐξηγεῖται τὸ γεγονός ὅτι κεκτῆμεθα παραστάσεις ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καταγομένας; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπαντᾷ ὁ Μαλεβράγχιος ὅτι κυρίως θεωροῦμεν μόνον τὰς παραστάσεις τοῦ θεοῦ, ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ὁποίου δὲν ὑφίσταται ἡ μεταξὺ ὑλικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου διαφορά. Ἄλλαις λέξεσιν ἀποτελοῦμεν μέρος τοῦ θείου πνεύματος. Κατὰ ταῦτα ὡς ὁ χῶρος εἶνε διὰ τὸν Καρτέσιον ὁ τόπος τῶν σωμάτων, οὕτω ὁ θεὸς εἶνε διὰ τὸν Μαλεβράγχιον ὁ τόπος ὅλων τῶν ἀτομικῶν πνευμάτων.

ΠΟΛΕΜΙΟΙ ΤΟΥ ΚΑΡΤΕΣΙΟΥ

Ὁ Πασκάλ εἰ καὶ ἐδέχθη τὴν ἐπίδρασιν τῆς καρτεσιανῆς φιλοσοφίας καὶ ἀφωρμήθη μάλιστα ἀπ' αὐτῆς, δέον νὰ καταριθμηθῇ μᾶλλον εἰς τοὺς πολεμίους αὐτῆς. Γεννηθεὶς τῷ 1623 συνέγραψε δεκαεξαετῆς ἔτι γεωμετρικὴν πραγματείαν, ἣτις κατέστησεν αὐτὸν περιώνυμον ὡς μαθηματικόν, ἔπειτα δὲ ἐδημοσίευσε μεταξὺ τοῦ 18ου καὶ 30οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας του σειρὰν ἐργασιῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ μαθηματικά καὶ τὴν φυσικὴν, ἐν ταῖς ὁποίαις χαρακτηρίζει τὰ μαθηματικά ὡς τὸ ὑπόδειγμα σαφοῦς καὶ ἐναργοῦς γνώσεως, ὡς ὁ Καρτέσιος. Ἐπίσης φρονεῖ ὡς ἐκεῖνος ὅτι ἡ γνησία ἐπιστημονικὴ μέθοδος δέχεται μόνον ὅ,τι παράγεται ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς ὀρισμῶν. Πιστεύει μετὰ τοῦ Βρούνου ὅτι ὁ κόσμος εἶνε ἄπειρος καὶ ὑπερμαχεῖ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ Γαλιλαίου περὶ τῆς κινήσεως τῆς Γῆς. Ἀλλὰ τὸ θρησκευτικὸν διαφέρον ἦτο παρ' αὐτῷ ἰσχυρότερον τοῦ ἐπιστημονικοῦ. Ἡ ψυχὴ

αὐτοῦ ἐταλαιπωρεῖτο ὑπὸ τῆς ἀβεβαιότητος καὶ τῆς ἀπελπισίας καὶ ὁ πόθος πρὸς τὴν θρησκευτικὴν βεβαιότητα ἐκυριάρχει ἰσχυρῶς αὐτοῦ. Ἡ ὡς ἐκ θαύματος σωτηρία του κατὰ τι δυστύχημα καὶ τὸ κατὰ τὴν νύκτα τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὄραμα, κατὰ τὸ ὁποῖον πιστεύει ὅτι ὤφθη εἰς αὐτὸν ὁ θεός, δημιουργοῦσιν εἰς αὐτὸν τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ ἀληθινὸς θεός, ὁ λυτρωτὴς τῶν ἀνθρώπων, δὲν εἶνε ὁ θεὸς τῶν φιλοσόφων, ἀλλ' ὁ θεὸς τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Ὁ Χριστὸς γίνεται πλέον δι' αὐτὸν ἢ μόνη ὁδὸς πρὸς τὴν βεβαιότητα καὶ τὴν σωτηρίαν. Οὕτω τὸ καρτεσιανὸν κριτήριον τῆς ἀληθείας παραχωρεῖ τὴν θέσιν του εἰς τὴν πίστιν, ἢ ὁποία ἐδρεύει μόνον ἐν τῷ συναισθήματι, διότι κατ' οὐσίαν ἢ ἀγωνιώδης νοσταλγία τοῦ ἀνθρώπου ζητεῖ ὄχι τὸν θεὸν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τὸν θεὸν τῆς ἀγάπης Τριακονταετῆς τὴν ἡλικίαν ἐγκαταλείπει τὸν κόσμον καὶ ἀποχωρεῖ εἰς τὴν μονὴν τοῦ Πὸρ-Ρουαγιαάλ, ὅπου καὶ ἔζησεν ἐν αὐστηρᾷ ἀσκήσει ἐπὶ 9 ἔτη, δηλαδὴ μέχρι τοῦ θανάτου του. Τὸ κύριον αὐτοῦ ἔργον «Αἱ Σκέψεις» (περὶ θρησκείας), εὑρεθεῖσαι μετὰ τὸν θάνατόν του κατεσπαρμέναι, ἐτακτοποιήθησαν καὶ ἐξεδόθησαν ὑπὸ τῶν φίλων του.

Πρὸ τοῦ προβλήματος τῆς αἰωνίας μακαριότητος ἀποβάλλει δι' αὐτὸν ἢ ἐπιστήμη πᾶσαν ἀξίαν καὶ ὁ μέγας μαθηματικὸς καὶ φυσιοδίφης καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὀλόκληρος ἢ ἐπιστημονικὴ γνῶσις δὲν ἀξίζει οὔτε τοῦ κόπου μιᾶς ὥρας, διότι ἢ ἐπιστήμη ἀδυνατεῖ νὰ παράσχη τὴν ὑστάτην καὶ ἀπόλυτον βεβαιότητα, διὰ τῆς ὁποίας ἀποκαθίσταται ἢ εἰρήνη ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ. Ἡ ἀμφιβολία καὶ ἢ συναίσθησις τῆς ἀνεπαρκείας τῶν φυσικῶν ἱκανοτήτων ἡμῶν διανοίγουσιν εἰς τὸν Πασκάλ τὴν ὁδὸν πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀντιφάσεων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Εἰς τὰς «Σκέψεις» αὐτοῦ καταδεικνύει τὰς ἀντιφάσεις καὶ τὰς ἀμφιβολίας ταύτας, τὴν ἀπέλπιδα ζήτησιν ἐκείνου, ὅπερ μόνον ἢ πί-

στις εἶνε εἰς θέσιν νὰ χαρίσῃ εἰς τὸν πρὸς ἀπολύτρωσιν ἀγωνιζόμενον ἄνθρωπον. Ὁ ἄνθρωπος ζῆ ἐντὸς ἐνὸς ἀπείρου κόσμου ἄνευ σταθεροῦ σημείου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου νὰ δύναται νὰ ὀρμηθῆ. Ἡ μεταξὺ δογματικῶν καὶ σκεπτικιστῶν ἔρις, ἡ ὁποία εἰς οὐδὲν καταλήγει, ἀποδεικνύει ὅτι κατ' οὐσίαν ἔχει δίκαιον ἢ σκέψις. Διότι ἀληθῶς ὁ ἄνθρωπος στερεῖται τοῦ ἀσφαλοῦς μέσου πρὸς εὗρεσιν τῆς ἀληθείας. Ἡ ζωὴ δὲν εἶνε παρὰ ἀβέβαιον ὄνειρον. Ἡ ἀβεβαιότης δὲ αὕτη δὲν χαρακτηρίζει μόνον τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν πρακτικὸν βίον, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἠθικὴν. Ἡθικὴ καθολικῶς ἰσχύουσα δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους δὲν ὑφίσταται. Ὅτι δὲ οἱ μὲν θεωροῦσι δίκαιον ἀπορρίπτουσιν οἱ ἄλλοι ὡς ἄδικον. Κλοπὴ, ἀκολασία, παιδοκτονία καὶ πατροκτονία, ὅλα ταῦτα κατηριθμήθησαν μεταξὺ τῶν καλῶν ἔργων. Ἡ λεγομένη ἰδιοκτησία δὲν εἶνε κατὰ βάθος παρὰ κλοπὴ, τῆς ὁποίας ἔλησμονήθη ἢ καταγωγὴ. Τὸ δίκαιον εἶνε τόσον ἀβέβαιον καὶ ἀμφίβολον, ὥστε οἱ ἄνθρωποι προσκολλῶνται εἰς κανόνας ἐντελῶς ἐξωτερικούς, ἵνα διακηρύττωσι τουλάχιστον τὴν μεταξὺ ἀλλήλων εἰρήνην. Ἡ σύνολος λοιπὸν φύσις ἡμῶν εἶνε πλήρης ἀντιφάσεων καὶ ἀβεβαιότητος. Ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν κλονίζεται τὸ ἔδαφος, ἐνῶ φλεγόμεθα ὑπὸ τοῦ πόθου ὅπως ἐξεύρωμεν τὸ ἀσφαλὲς σημεῖον, ὅπερ χρειαζόμεθα ἵνα ἰδρύσωμεν ἐπ' αὐτοῦ τὸν πύργον, ὅστις ἄγει εἰς τὸ ἀπειρον. Ζητοῦμεν εὐτυχίαν καὶ εὐρίσκομεν τὴν ἀθλιότητα καὶ τὸν θάνατον. Ποθοῦμεν ἀλήθειαν καὶ ἀπαντῶμεν τὴν ἀβεβαιότητα καὶ τὴν ἀμφιβολίαν.

Οὕτως ἡ μηδαμινότης τῆς ὑπάρξεως καὶ ἡ ἀνεπάρκεια τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων ὀδηγεῖ κατ' ἀνάγκην εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείας. Ὁ ἄνθρωπος κεκμηκὼς ἀπὸ τῆς ματαίας ζητήσεως τῆς ἀληθείας ἀνατείνει τέλος τὰς χεῖρας πρὸς ἐκεῖνον, ὅστις μόνος δύναται νὰ σώσῃ αὐτόν. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶνε τὸ μόνον

μέσον διὰ τοῦ ὁποίου ἀπαλλάσσεται ἡ ἀνθρωπότης ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν. Ἐν αὐτῷ εὐρίσκει ὁ Πασκάλ τὴν εἰρήνην τῆς ψυχῆς του μετὰ τὴν ταλαιπωρίαν μακρᾶς καὶ ματαίας ζητήσεως. Πρὸς τοῦτο ὅμως, λέγει, εἶνε ἀνάγκη νὰ θυσιάσῃ ὁ ἀνθρώπος τὴν ἰδίαν βούλησιν καὶ τὸ λογικὸν καὶ νὰ ἀφοσιωθῇ ἐξ ὅλης ψυχῆς εἰς τὴν ἀποκάλυψιν, τῆς ὁποίας θεματοφύλαξ εἶνε ἡ Ἐκκλησία. Ἡ εἰς αὐτὴν ὑποταγὴ εἶνε δυνατὴ καὶ ἂν ἀκόμη ἔλλείπη ἡ ἐσωτερικὴ πεποίθησις. Διότι καὶ δι' αὐτῆς ἐξαφανίζεται ἡ ἁμαρτωλὴ ἐπιθυμία καὶ προπαρασκευάζεται οὕτως ἡ ὁδὸς διὰ τὴν πίστιν, ἡ ὁποία ἔρχεται ἔπειτα ἀφ' ἑαυτῆς.

Ὁ Γκασσέντι (1592-1655) καταπολεμεῖ τὴν καρτεσιανὴν φιλοσοφίαν ὀρμώμενος ἀπὸ τῆς καθαρᾶς ἐμπειρίας. Πεπροικισμένος διὰ λαμπρῶν χαρισμάτων ὑπὸ τῆς φύσεως γίνεται ἐν ἡλικίᾳ 16 μόλις ἐτῶν διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς, τρία δὲ ἔτη βραδύτερον καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θεολογίας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἔγραψε τὰς παραδόξους ἀσκήσεις κατὰ τῶν Ἀριστοτελικῶν, τ.ἔ. τῶν Σχολαστικῶν, βραδύτερον δὲ μεταβαίνει εἰς Παρισίους ἵνα κάμῃ κύκλον μαθηματικῶν παραδόσεων, αἵτινες ἐνεποίησαν πολλὴν ἐντύπωσιν. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Πασκάλ εἶνε εὐθυμος φύσις, στερούμενος τῆς βαθυνοίας ἐκείνου. Ρέπει περισσότερο πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας ἢ πρὸς τὴν θρησκείαν, καίπερ κληρικός, καὶ διακρίνεται διὰ τὴν ἀνθρωπιστικὴν μόρφωσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἱστορικὴν αἴσθησιν. Τὸ κύριον ἔργον τοῦ Γκασσέντι συνίσταται εἰς τὴν ἀνανέωσιν τῆς κοσμοθεωρίας τοῦ Ἐπικούρου, τοῦ ὁποίου τὴν μὲν προσωπικότητα πειρᾶται νὰ καθάρῃ ἀπὸ τοῦ ρύπου τὸν ὁποῖον ἐπεκόλλησεν εἰς αὐτὴν ὁ θρῦλος, τὴν δὲ ἀτομιστικὴν θεωρίαν νὰ στηρίξῃ τῇ βοήθειᾳ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης. Πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο καθιστᾷ αὐτὸν ἱκανὸν ἡ γνῶσις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τῶν χρόνων του καὶ ἡ ἔμφυτος αὐτοῦ κλίσις πρὸς τὴν φυσι-

κήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπερέχει τοῦ Καρτεσίου καὶ τοῦ Πασκάλ, ὑπολειπόμενος αὐτῶν ὡς πρὸς τὰ μαθηματικά.

Ὁ Γκασσέντι ἀναγνωρίζει ὡς πρώτην ἀρχὴν τῶν ὄντων τὸν θεόν, ἀλλὰ τὴν ὅλην ἐξέλιξιν τοῦ κόσμου θεωρεῖ συντελουμένην κατὰ καθαρῶς μηχανικοὺς νόμους ἀφ' ἑαυτῆς. Πρὸς τοῦτο ἀποδέχεται ὡς ἔσχατα στοιχεῖα τῆς πραγματικότητος τὰ ἄτομα. Πᾶν ὅ,τι γίνεται ἀνάγει εἰς τὴν σύνδεσιν τῶν ἀτόμων τούτων καὶ πᾶν ὅ,τι φθίρειται εἰς τὸν χωρισμὸν αὐτῶν. Ἡ φλόξ λ.χ. καὶ ὁ καπνὸς τοῦ καιομένου ξύλου ὑπῆρχον καὶ πρότερον, ἀλλὰ μόνον ἐν διαφόρῳ συνδέσει τῶν ἀτόμων. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Καρτέσιον διδάσκει ὅτι ἡ γνῶσις δέον νὰ στηρίζεται ἐπὶ μόνῃς τῆς ἐμπειρίας. Ἐκ τῶν ἀντικειμένων ἐκπέμπονται κατὰ τὴν ὑλιστικὴν αὐτοῦ θεωρίαν ἐλάχιστα ὑλικά εἶδωλα, ἅτινα εἰσδύουσιν εἰς τὴν ψυχὴν καὶ ἐπιδρῶσι διαφοροτρόπως ἐπ' αὐτῆς, ἀδυνατεῖ ὅμως νὰ ἐξηγήσῃ κατὰ ποῖον τρόπον μεταβάλλονται τὰ ὑλικά ταῦτα εἶδωλα εἰς παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι εἶνέ τι πνευματικὸν καὶ πῶς συνειρόμεναι αὐταὶ ἀποτελοῦσι τὴν ἐνιαίαν συνείδησιν, ὡς δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐξηγήσῃ τὰ αἰσθήματα καὶ ἰδίως τὰς δευτερογενεῖς ποιότητας τῶν ἀντικειμένων. Εἰς τὰς ἀντικαρτεσιανὰς ἐρεῦνας τοῦ καταπολεμεῖ ἀμέσως, μετὰ ὀξύτητος καὶ σαρκασμοῦ, τὸ τότε ἐμφανισθὲν σύστημα τοῦ Καρτεσίου καὶ ἰδίᾳ τὴν γνωσιολογικὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Τὸ «σκέπτομαι, ἄρα ὑπάρχω» οὐδεμίαν κέκτηται κατὰ τὴν γνώμην του ἀξίαν. Διότι τὸ συμπέρασμα: «ἄρα ὑπάρχω» δύναται τις νὰ συναγάγῃ καὶ ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν, ὡς εἶνε λ.χ. τὸ τρώγειν, ἢ τὸ περιπατεῖν. Ταῦτα ὅμως δεικνύουσιν ὅτι ὁ Γκασσέντι δὲν κατενόησε τὴν λογικὴν βάσιν ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀφωρμήθη ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ. Ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τὸν Ἐπίκουρον προϋποθέτει καὶ τὸ σύστημα αὐτοῦ ψυχὴν ἐξ ὑλικῶν ἀτόμων συντεθημένην. Συγχρόνως ὅμως ἐν προφανεῖ ἀντι-

φάσει πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην διδάσκει ὅτι ὁ θεὸς ἐνεφύσησεν εἰς τὸν ἄνθρωπον αὔλον καὶ ἀθάνατον πνεῦμα, ἀποδεικνύων κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ὅτι ἐντελῶς συνεπὴς ὑλιστικὴ ἐξήγησις εἶνε ἀδύνατος.

Κατὰ ταῦτα ἡ φιλοσοφία τοῦ Γκασσέντι, καίπερ στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας, σημαίνει ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τοῦ Καρτεσίου ὀπισθοχώρησιν καὶ ὑποτροπὴν ἀπὸ μεθοδικῆς καὶ γνωσιολογικῆς ἐπόψεως. Ἐν τούτοις ἔσχεν ἐνθουσιώδεις ὀπαδούς. Ὁ δὲ ἀγὼν μεταξὺ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ καὶ τῆς τοῦ Καρτεσίου ἐξηκολούθησε μετὰ τὸν θάνατον τῶν δύο ἀντιπάλων ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῶν Παρισίων. Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ ὅμως τῶν φιλοσοφημάτων τούτων, ἐκ τοῦ ὀρθολογισμοῦ τοῦ Καρτεσίου ὁμοῦ μετὰ τῆς ἐμπειρίας τοῦ Γκασσέντι, προῆλθε τὸ πνεῦμα τοῦ Φωτισμοῦ, ὅστις κυριαρχεῖ τῶν πνευμάτων κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα.

ΣΚΕΠΤΙΚΙΣΤΑΙ

Ὁ Πέτρος Μπάϋλ (*Bayle*, 1647-1706), υἱὸς Οὐγενότου πάστορος, ἔλαβε πείραν τῆς θρησκευτικῆς ἀδιαλλάξιας καὶ τῶν δύο χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, διωχθεὶς καὶ ἐπανειλημμένως ἀναγκασθεὶς νὰ ἐγκαταλίπη τὴν θέσιν του καὶ τὸν τόπον τῆς διαμονῆς του. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἴσως ἐν μέρει ὁ παρ' αὐτῷ παρατηρούμενος συνδυασμὸς θρησκευτικῆς πίστεως καὶ ροπῆς πρὸς τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἀμφιβολίαν. Ἡ δευτέρα αὕτη ἀποτελεῖ ἐν πάσῃ περιπτώσει χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς γαλλικῆς διανοήσεως, ὡς διαφαίνεται τόσον ἐκ τοῦ Καρτεσίου καὶ τοῦ Πασκάλ, ὅσον καὶ ἐκ τῶν Γάλλων Στοχαστῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ὡς λ.χ. τοῦ Μονταίνι, τοῦ Σαρρών, τοῦ Σανσέζ. Ἀλλὰ παρὰ τῷ Μπάϋλ φέρει ἡ σκέψις αὕτη βαθύτερον καὶ ρι-